

Európai kulturális kincs és anyanyelvű istentisztelet 375 éves az *Öreg graduál*. I.

Köszöntések és bevezető gondolatok

Rektori köszöntés

Tisztelettel és szeretettel köszöntöm a jelen levő Főtiszteletű püspök urakat, főgondnok urakat, a külföldi és a hazai előadókat, a nagytiszteletű tanár urakat, a távolról és közlről érkezett lelkészeket, kántorokat, meghívottainkat, kedves vendégeinket és az érdeklődőket a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, az *Öreg graduál* kiadásának 375 éves évfordulójára szervezett tudományos konferencia megnyitására.

Nagy megtiszteltetés számunkra, hogy e rangos, nemzetközi, háromnapos konferenciának éppen a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet adhat otthont. Köszönjük az előadóknak, hogy felkérésünket elfogadták és jelenlétükkel, valamint előadásaikkal hozzájárulnak a konferencia sikeréhez.

Köszönjük a konferencia védnökeinek: dr. Pap Géza, az Erdélyi Református Egyházkerület püspökének, Sógor Csaba Európai parlamenti képviselőnek, Adorjáni Dezső Zoltán, a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház, valamint Bálint Benczédi Ferenc, az Erdélyi Unitárius Egyház püspökének az anyagi és erkölcsi támogatást.

Isten hozta mindnyájukat! Kívánom, hogy konferenciánk eredményes, gyümölcsöző s az értékmentés és értékteremtés által gazdag tudományos tanácskozás legyen.

Az *Öreg Graduál* évfordulójához kapcsolódó konferencia az egyház, a teológia, valamint a zenetudomány hosszú hagyományra visszatekintő kapcsolatára épül, és ezt az interdiszciplináris összefonódást és együttműködést szándékszik erősíteni. Ez a konferencia és az ehhez hasonló rendezvények azt is tükrözik, hogy az európai integráció folyamatában helye van a sajátos nemzeti, kulturális és tudományos értékeknek.

Kívánom, hogy mindenki érezze otthon magát Intézetünkben, amelyre a nyitottság, a tolerancia, a keresztyén értékek iránti elkötelezettség jellemző.

Isten áldása legyen a közös munkán! Legyen az gyümölcsöző egyházaink épülésére és az ő dicsőségére!

Rezi Elek,
a Kolozsvári Protestáns Teológia rektora

Védnöki beszédek

Tisztelt Konferencia, Kedves Testvéreim!

Amikor Luther Márton 1544. október 5-én a Torgau-i Schlosskirche felszenteléskor Lukács evangéliuma 14. részének 1–11. verseiről prédikált, a következőket mondta: „ez az új ház azért épült, hogy semmi más ne történjen benne, mint igéje által a mi Urunk szóljon hozzánk, és mi vele beszélhessünk imádságban és énekekben.”

Bár formailag talán másként fogalmazunk, lényegét tekintve mindannyian ilyen belső tartalmú istentiszteleti rend kialakítására törekszünk: Isten megszólít az istentiszteleten, mi pedig válaszolunk neki. De az egyszerű elv megvalósítása nem is olyan egyszerű feladat. Ezt talán mindannyian bizonyíthatnánk a most jelenlévő püspöktestvéreimmel együtt, hiszen vagy éppen új ágendát szerkesztünk, vagy pedig új ágenda, énekeskönyv revideálásának munkálatait készítjük elő a liturgiai bizottságokban. Sokfajta elvárásnak kellene ezen a téren megfelelni. Meg kellene felelni a fiatal nemzedék modernizálni vágyó szándékának, meg kellene őrizni jelenlegi liturgiánkból és énekeinkből mindazt, ami érték, vagy újra fel kellene fedezni ezt. Ezt a szolgálatot, mert ez is szolgálat, csak akkor tudjuk valóban jól végezni, ha teológusok, lelkészek, egyházzeneészek összhangban együtt dolgozunk. Örvedetesnek tartom, hogy a konferencián résztvevő előadók összessége éppen ezt a szükségesen tarka képet mutatja.

Talán már-már klisének tűnik, hogy miközben fontosnak tartjuk saját felekezeti biblikus meggyőződésünk megőrzését, újból és újból hangsúlyt kap az ökumenikus szellem megvalósítása is. Ha valami nehezen valósult meg, akkor az éppen a keresztyén egység szervezett megvalósítása volt. És ebben látom az *Öreg graduál* és az általa képviselt istentiszteleti formának nagy erejét.

1636-ban, amikor kiadták a graduált, nem foglalkoztak ökumenikus elvek megvalósításával, csak azt tették, amit teológiai érvek alapján helyesnek és a következő nemzedékek számára meghatározó jellegűnek tartottak. Van ugyan olyan vélemény, miszerint az *Öreg graduál* egyben a protestáns egyházak liturgiájának egységesítési szándékát is tükrözi az Erdélyi Fejedelemségben. Hogy ez így volt-e vagy sem, nem az én feladatom eldönteni, bár én szeretném ezt hinni. De mai szemmel figyelve a kutatások eredményeit, azt mondhatjuk, hogy – az európai hittestvéreink körében teljesen ismeretlen mintával, az *Öreg graduál* tételeivel és a középkori liturgia „megtisztított” formájával megvalósult a liturgikus ökumené magyar nyelvterületen. A középkori liturgiát továbbra is latinul megtartó római katolikus testvéreink – kisebb-nagyobb eltérésekkel – ugyanazon rendtartás szerint ünnepelték az istentiszteletet, akárcsak az anyanyelven ünneplő reformátusok, unitáriusok és evangélikusok. Mi, erdélyi evangélikusok büszkék is vagyunk arra, hogy oltszakadátí gyülekezetünk is őriz egy *Öreg graduált*, és a múlt század elejéig használta is azt. Restaurálásában a teológiai főkönyvtárosa, Kurta József volt segítségünkre. Ezen a helyen felajánlom, hogy a konferencia résztvevői megtekinthessék ezt az egyedi, evangélikus tulajdonban lévő *Öreg graduált*.

Ezekkel a gondolatokkal kívánok eredményes együttléteket, és kérem Isten áldását a konferencia minden résztvevőjére. Legyen a konferencia egyházaink hasznára!

Köszönöm a figyelmet.

Adorjáni Dezső-Zoltán,
a Romániai Evangélikus-Lutheránus Egyház püspöke

Tisztelettel köszöntök mindenkit!

A magam és az Európai Néppárt nevében is mondhatom, nagy örömünkre szolgál az *Öreg graduál* kiadásának 375 éves évfordulója alkalmából szervezett konferencia védnökének és támogatójának lenni. Miért szolgál ez örömünkre és ugyanakkor miért fontos ez számunkra?

Európában a kulturális sokszínűség, a multikulturalitás olyan érték, amelynek megőrzése mindannyiunk feladata. Azok, akik a második világháború után úgy gondolták, hogy a szén és az acél közös piaca teremti meg Európa békéjét, tudták, mint ahogyan ma mi is tudjuk, hogy a szilárd európai egység több mint energiaipari és gazdasági kérdés. Gondoljunk csak arra, hogy Európa kulturális fővárosait sem a gazdasági potenciál, hanem az európai értékek alapján választják ki. Ezért a címért Kolozsvár is pályázni szándékszik 2020-ban, egyik versenytársa pedig Temesvár lesz, s ez lehetőséget nyújt arra, hogy Európa-szerre megismerhessék egy város kulturális életét és szellemiségét. A kultúra, akár csak az oktatás, a nevelés vagy a sport, nem tartozik összeurópai hatáskörbe, ezen a területen ugyanis maguk a tagállamok hozzák meg döntéseiket, viszont az EU különféle programokkal segíti a kulturális értékek fennmaradását. A siker kulcsa lesz az is, hogy ezek a városok mennyit tudnak felmutatni megőrzött európai értékeinkből, ami azt is jelenti, hogy meg kell jelenítenünk a görög filozófia, a római jog és a keresztény kultúra nyomait is.

Ma rengeteget beszélünk a multikulturalitásról. Sőt: Európa vezetői egyenesen arról is vitatkoznak, hogy megbukhat-e a kulturális sokszínűség. Valóban megbukhat ott, ahol a többség nem hajlandó megismerni a kisebbség nyelvét és kultúráját. Ne feledjük, hogy még a sokat vitatott izraeli demokráciában is kötelező a zsidó gyerekeknek elsajátítani az arab nyelvet. A többségnek rá kell döbennie arra, hogy egy ország színesebb, gazdagabb és értékesebb kulturális örökséget halmozhat fel, ha a kisebbségek kultúráját megismeri, ápolja és védi.

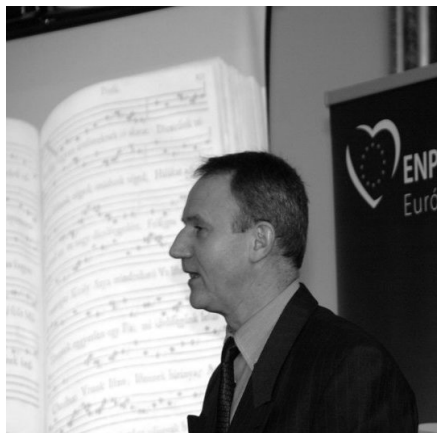
Az *Öreg graduál* nem számított korát meghaladó műnek, egyesek még gyakorlati hasznát is kérdésesnek tartják. Kultúrtörténeti jelentősége azonban vitathatatlan. Olyan korban született, amelyet egyaránt jellemzett a gazdasági és kulturális fejlődés, és amelyet méltán neveztek és nevezünk Erdély aranykorának. Európa és ez az ország is, amelyben élünk, büszke lehet erre a korra. Ezért megtisztelő az Európai Néppárt számára, hogy az *Öreg graduál* emlékét ápoló konferencia támogatója lehet.

Sógor Csaba
európai parlamenti képviselő, RMDSZ és ENP Képviselőcsoport

Témafelvezetés

A 16. század közepén a magyar protestantizmusnak ki kellett alakítania a maga istentiszteleti nyelvét és zenéjét. A magyar protestantizmus két lehetőség előtt állt. Egyfelől annak lehetősége állt előtte, hogy átveszi és továbbadja azt a liturgiát, amelyet a középkor hagyományozott át az ógyházi gyakorlatból, viszont ezennel *nemcsak a nép nyelvén, anyanyelven, hanem teológiai elvek alapján megtisztított és az új istentiszteleti rendtartásra alkalmazott formában*. A továbbörökített liturgia szövegei ebben az esetben szinte kizárólag a Bibliából származnak, s így kiemelten érvényre jut benne a *Sola Scriptura* elv. Másfelől pedig a választási lehetőség állt a magyar protestantizmus előtt, hogy a gyülekezetet a kor nyelvén, versben, énekversben szólítja meg, illetve énekverseket szólaltat meg a gyülekezet ajkán. Ennek a megoldásnak előnye abban rejlett, hogy a gyülekezet könnyen megtanulja és sajátjaként fogadja el ezt a nyelvezetet, s az énekek szövegei által is hirdethetik az evangéliumot, illetve terjedhetnek a reformátori tanok.

Az anyanyelven megszólaló középkori gregorián nagyon szerényen jelentkezett a nyugat-európai egyházakban. A svájci reformáció vonalát követő protestánsok teljesen elvetették ezt a liturgikus nyelvezetet. A magyar protestantizmus azonban mindkét lehetőséggel élt: beszélte a középkori liturgia nyelvét, a gregoriánt, s ugyanakkor a népdalokkal, a protestáns korállok strófikus éneknyelvén is megszólította a híveket. Ez előbbinek tanúbizonyságai a protestáns graduálok s természetesen a közülük kimagasló, nyomtatott *Öreg graduál* is.

Ahhoz, hogy az *Öreg graduál* 375. évfordulóján méltóképpen megemlékezzünk a magyar protestantizmus „aranykorában”, Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György fejedelemsege alatt előkészített és kinyomtatott liturgikus könyvről, sok szempontot kell figyelembe vennünk.

1. Vissza kell tekintenünk a múltba. Milyen teológiai megfontolásból, milyen liturgia-történeti előzményekből táplálkozva és milyen egyháztörténeti körülmények között készült el az *Öreg graduál*, illetve miben áll ennek művelődéstörténeti jelentősége? Ezeket a kérdéseket járják körül Kurta József, V. Ecsedy Judit, Geréd Vilmos, Elena-Maria Şorban, Kovács Sándor és Ferenczi Ilona előadásai.
2. A konferencia előadásainak második tömbje az *Öreg graduál* jelentősebb tételeit ismerteti liturgia-történeti és zene-történeti szempontból. Fekete Csaba és Papp Annette a tulajdonképpen összetartozó zsoltárokról és antifónákról beszél. Szabó András pedig az *Öreg graduál* tételei közül legtovább fennmaradt nagyheti tételek egyik műfaját, a lamentációt mutatja be.
3. Az utóbbi mintegy száz évben sokan kutatták a graduálokat, és pedig különböző szempontok szerint. A graduál-irodalomban jártas szakemberek jól tudják, hogy Horváth Cyril mennyire jelentős munkát végzett ezen a területen. Ő irodalom-

történetészként vizsgálta a graduálokat; és Csomasz Tóth Kálmán, Bárdos Kornél, Botta István és Schulek Tibor, valamint Czeglédy Sándor nevének említése nélkül nem is beszélhetünk a graduálokról. A tudományos vizsgálódás mellett pedig többen megpróbálták feleleveníteni, hogy miként is szólhattak ezek a tételek, és ezeket a próbálkozásokat sem lehet figyelmen kívül hagyni. Ezek a tételek a konferencián is meg fognak szólalni, és pedig eredeti liturgikus helyükön, a péntek és szombat esti vesperában, a szombat reggeli imádságban és a vasárnapi istentiszteleten. Ezek mellett a gyakorlatra is kitekintő előadások is segíteni fognak minket abban, hogy ne csak nézői és hallgatói, hanem résztvevői is lehessünk ezeknek az istentiszteleteknek, napszaki imaóráknak. Karasszon Dezső előadása kimondottan ilyen gyakorlati jellegű. Hasonlóképpen Bódiss Tamás, Zalatnay István előadásai is.

4. Egy ilyen régi, mára már gyakorlatilag elfeledett hagyomány újraélesztése teológiai kérdéseket is von maga után. Ezekre a teológiai kérdésekre próbálnak választ adni Fekete Károly, Kovács L. Attila előadásai.
5. Az utóbbi évtizedekben nyugat-európai protestáns testvéreink – több évszázados megszakítás után – újra felvették ágendáikba, énekeskönyveikbe a gregorián liturgikus tételeket, illetve a napszaki istentiszteletek rendjét. Több helyen, ökumenikus közösségben együtt imádkoznak ezeknek alapján. Ilyen példákra mutatnak rá Irene Mildenerger, Hans Uytenbogaardt, Ralph Kunz és Jakabffy Tamás előadásai.
6. A széles skálát átfogó előadások kapcsán felvetődött kérdéseket az egyes előadástömbök után, illetve a szombat délutáni csoporttevékenységek alkalmával lesz mód megbeszélni. Kérem tehát: jegyezzék meg, illetve jegyezzék fel az előadások alatt felmerülő kérdéseiket, hogy az előadástömbök végén feltehessék azokat.

Amit a Vizsolyi Biblia jelent az irodalmi magyar nyelv történetében és Szenci Molnár Albert genfi *Psalterium Ungaricum*a protestáns gyülekezeti éneklés számára, azt jelenti az *Öreg graduál* a protestáns istentisztelet történetében. Tény, hogy abban a korban, amikor kinyomtatták az *Öreg graduált*, ez a három könyv alakította az istentiszteletet: a szószéken ott volt a Biblia, a gyülekezet kezében az énekeskönyv és az éneklőszékeken a graduál.

Benkő Tímea és Kiss Jenő
a Kolozsvári Protestáns Teológia tanárai

